

DIOCESIS LINCOPENSIS - Linköpings stifts historia

av Kjell O. Lejon

Innehållsförteckning

I Inledning

1 Introduktion	17
Diocesis lincopensis	17
Inledning	17
Syfte och tillvägagångssätt.....	19
Avgränsningar	21
Något om forskningsläget	21
Källmaterial och litteratur	23

II Medeltid

2 Missionstid.....	29
Bakgrund	29
Frankiska missionsansatser och maktkamp.....	29
Ansgarsmissionen	30
Tidiga kontakter	31
Ostrogothia	32
Influenser från öster.....	33
Influenser från väster och söder.....	34
Definitivt inlemmande.....	35
Östergötland	36
Thurgot	37
Runstenarna	37
Östergötlands betydelse förändras	39
3 Etablering och integrering	41
Kyrkbyggandet	41
De tidigaste kyrkorna	41
De tidiga stenkyrkorna.....	43
Katedralen	46
Biskop och stift.....	47
Florensdokumentet.....	47
Biskopslängden	48
Stiftets geografiska omfattning	49
Drottning Ulfhild och kung Sverker den äldre	50
De första klostren	51
Munkar från Clairvaux.....	51
Tidegården	54
Alvastramunken Stefan vigs till ärkebiskop.....	54
Vreta kloster – landets äldsta	57
Kyrkoprovins.....	57
Sockenindelning och prosterier	61
Expansion	62

Biskopsmartyren – och ett korståg bland flera	63
Östgötalagen	64
Östgötalagens kyrkobalk	65
Skänninge möte 1248	69
Fortsatt utveckling	72
Domkapitlet	73
Kungarna	75
Tiggarordnarna	76
Franciskaner i Linköping	77
Dominikaner till stiftet	78
Utvecklingen	79
Sjuk- och fattigvård	81
Digerdöden i Östergötland	82

4 Tillväxt och blomstring85

Ekonomisk maktställning	85
Andliga och kulturella härdar	85
Den heliga Birgitta	85
Mäster Mathias	88
Vadstena kloster	90
Några centrala orter	91
Söderköping	91
Skänninge	93
Vadstena	94
Linköping	96
Nils Hermanssons biskopstid	100
Gudstjänstböcker och kyrkoår	104
Fromhetslivet	106
Helgonfirande i stiftet	109
Cronica Swecie	109
Björn av Klockrike, Jöns och andra	112
Skyddshelgon	114
Vallfärder	114
Några olika skäl till vallfart	114
Bot och vallfart	114
Vallfartsorter	115
Vattenkällor	116
Önskan om helande och mirakler	116
Vilka var pilgrimerna?	117
Kyrkornas bildspråk	117
Monumentalmåleri	118
Senmedeltida altarskåp	120
Kyrkotextilier	121
Kätteri	122
Maktkamp och fortsatt utveckling	123
Kungens dotter blir nunna i Vadstena	123
Konflikter	123
Biskop Kettil Karlsson Vasa	124
Biskop Henrik Tidemannson	125
Biskopsgården Rönö bränns	125
Hemming Gadh	126
Klostren	127
Alvastra kloster	127
Vadstena kloster	129
Vreta	132
Askeby	133
Tiggarbrödernas rörelsefrihet begränsas	134
Skänninge	135
Söderköping	136

Krokek	137
Linköping.....	138
Lärdom vid kloster, konvent och domkapitel	139
Hans Brasks första tid som biskop.....	140
Politiska och kyrkliga förvecklingar.....	142
Sture, Trolle och Brask	142
Fortsatta konflikter.....	142
Avrättningar i Linköpings stift.....	143
Jungfru Marias Psaltarens brödraskap	143

III Senare tid

5 Revolution och reformation.....175

Östergötland invaderas	175
Bröder från Linköping blir ärkebiskopar	176
Biskop Brasks fortsatta gärning.....	177
Laurentius Andrae och Vadstena kloster	178
Brasks fortsatta kamp	180
Kyrkans makt bryts.....	182
Tiggardordnarna försvinner	183
Brasktidens slutfas.....	184
Östergötlands förvaltning	184
Reformationsverket fortsätter... ..	185
... men ifrågasätts.....	186
Tecken på fursteabsolutism	189
Biskoparna ställs åt sidan – och återkommer.....	190
Georg Normans visitation.....	191
Den katolska medeltidskyrkans upplösning	192
Dackefejden.....	193
Nils Dacke och det folkliga missnöjet	193
Upprorets förlopp.....	194
Nya kungliga ingripanden	195
Vadstena kloster drabbas åter	195
Riksdagen i Västerås 1544	196
Vadstenamunkarna fördrivs och staden ändrar karaktär.....	197
Andra »papisters« öde	198
Hans Pauli och brevet till Olaus Magnus i Rom – en rapport från svensk-katolskt håll.....	199
Det medeltida stiftet avstyckas	201
Erik XIV	202
Biskop Erik Falck.....	204
Erik Falcks verksamhet.....	204
Biskopsbarn och måg: katolsk tro, två avrättningar och ett dråp.....	205
Per Hansson östgöte	206
Danska härjningar i Östergötland	207
Johan III:s ordningar.....	208
Försök till rekatolisering av Sverige.....	210
Folkligt stöd för den katolska tron.....	211
Linköpingsbiskopens motstånd mot Johans liturgi.....	212
Kyrkomötet i Linköping 1580: Biskopen avsatt.....	212
Hogenskild Bielke	213
Johans sista år	214
Svag biskopsmakt.....	215
Sigismund.....	215
Uppsala möte 1593.....	216
Motstånd mot mötesbeslutet.....	218

Karl tar över.....	220
Ärkebiskop Abraham Angermannus räfst	221
Slaget vid Stångebro.....	224
Linköpings stift efter Uppsala möte	225
Riksdagen i Linköping 1600.....	225
Linköpings blodbad	225
Kamp mellan hertigen och prästeståndet	227
Johannes Messenius.....	228
Förändringar av Linköpings stifts gränser	230

6 Ortodoxi och prägling233

Enhet och mångfald.....	233
Utbildning vid ingången i det nya seklet	235
Prästutbildning, internationella studier, friplatser	235
1611 års skolordning.....	236
Gymnasium med tryckeri i Linköping	236
Ett stifts- och gymnasiebibliotek.....	237
Andra skolor i städer och socknar.....	237
Biskop, Domkapitel och Prost	238
Biskopen och domkapitlet.....	238
Prosten	239
Biskopar vid seklets början.....	240
Johannes Botvidi.....	240
Livet i socknen	242
Starka sockenband	242
Nattvard och gudstjänstbesök	243
Stolsrum.....	244
Kyrkvårdar och sockenstämma	245
Präster, prästboställen och änkekonservation	245
Kyrkoherdens avlöning: tionde, m.m.	245
Olika typer av pastorat.....	248
Konflikt med adeln	248
Prästgården.....	248
»Änkekonservation«	249
Överhetens representant.....	250
Livet i småstaden.....	250
Gustav II Adolf.....	251
Kyrkomötet i Linköping 1619	252
Patriotism	253
Förändringstider	253
Vallonerna: Mångfaldstecken i enheten	254
Consistorium Generale eller Consistorium Regni	257
Kyrkan och kriget.....	258
Prästerna och adeln.....	259
Den högsta makten och regeringsformen 1634	260
Kristina	261
Karl X Gustav.....	262
Lärofrågor.....	262
Några biskopsprofiler	263
Samuel Enander	263
Johannes Terserus	264
Olaus Swebilius	265
Haquin Spegel.....	265
Kyrkotukt och fromhet	266
Häxeri och vidskepelse.....	267
Karl XI.....	268
Kyrkliga böcker	269
Kyrkolagen 1686.....	270
Ny katekes 1689.....	271

1693 års Handbok	271
1695 års Psalmbok	271
Bibelutgåvan 1703	273
Undervisningstraditionen.....	273
1600-talet går mot sitt slut	274

7 Influenser och nyorientering289

Krig och pest	289
Kriegen, misären och bönera	289
Bibelbruk	290
Landssorg och ryska härjningar	291
Brand och pest	291
Enhet i religionen	292
Nya tillflöden.....	293
Spenerpietismen.....	293
Hallepietismen	293
Frihet under enhet.....	294
Ny författning	294
Treståndsläran	295
Prästerståndet.....	296
Konventikelplakat 1726 och religionsstadga 1735	297
Tidig pietism i Linköpings stift	298
Augustin Long	298
Fler anmälningar	299
Herrnhutism.....	301
Herrnhut	301
Västervik.....	303
Oro och åtgärder	304
Swartziska friskolan i Norrköping	304
Begyynnande väckelse i Ödeshög.....	306
Socknen	307
Livet i socknen.....	307
Psalmboksfromhet.....	307
Sockenstämman	308
Prästgårdens »sju laga hus«	308
Klassificering	309
Läkekunnig präst och klockare	309
Orglar.....	310
Biskop Erik Benzelius d.y.	311
Frågan om religionsfrihet	312
Religiös likgiltighet och åtgärder mot den.....	313
Vid seklets mitt.....	314
Biskoparna och ortodoxin	314
Ett märkligt år	316
En kyrkoinvigning	316
Landeryd 1753	316
Petrus Schenberg.....	316
Prästerna	318
Prästernas ortodoxi.....	319
Predikans längd.....	319
Prästerna och postillorna.....	320
En ny kungamakt.....	322
Den stora helgdagsdöden.....	322
Toleransedikten 1781 och 1782.....	323
Herrnhutismen mot seklets slut	324
Upplysningsteologin.....	325

En framträdande prästgestalt i stiftet	326
Tiburtius Tiburtius	326
Biskop Lindblom och frågan om en frikår till ryska kriget.....	326
Sekelskiftet närmar sig	328
Nya kyrkor vid sekelskiftet 1800.....	330

8 Samhällelig och kyrklig omdaning.....331

Ny regeringsform.....	331
Östgötarna och Jean Baptiste Bernadotte	332
Östgötar i kriget.....	333
Prästeståndet.....	333
Nya tider – nya böcker	334
Lindblomska katekesen.....	334
1811 års handbok	335
Den Wallinska psalmboken	335
Utbildningen.....	336
Reformationsjubileet	338
Stiftet år 1836.....	340
Indelningar och tjänster.....	340
Kyrkor.....	340
Sockenlivet	341
Prästens centrala ställning.....	341
Prästens avlöning	341
Prästgårdskulturen.....	342
Kyrkoråd, hälso- och fattigvård	343
Laga skifte	345
Kommunionsgång	345
Förändringar bådär nya tider	346
Kyrkoväckelsens rötter... ..	347
... och vägar	349
Predikare-Lena	350
Missionsintresset tilltar.....	352
Yttre mission.....	352
Inre mission.....	352
Brödraföreningen.....	353
Nykterhetsrörelsen.....	353
Individualism, liberalism och radikalism.....	355
Nyevangelism.....	356
Greve Stackelberg	359
Stensnäs	359
Söderköpingsbrunn och Vikbolands- och Hammarkinds kontrakt	360
Nordöstringarna.....	360
Väckelsen i Västervikstrakten	361
Missionssaken och fortsatt nyevangelisk verksamhet.....	362
Linköpings stifts biträdesmissionssällskap	362
Peter Fjellstedt i Linköpings stift	363
Väckelsen utifrån Gripenberg.....	363
Jonas Peterssons konventiklar.....	363
Biskop J. J. Hedrén och väckelsen.....	365
Biskop E. G. Bring och stiftets utveckling	366
Den nyevangeliska väckelsen fortskrider på flera håll	368
Ökad oro i stiftet.....	369
Missionshusen	371
Kolportörsutbildning	371
Nyevangelismens sånger och psalmer	371

Konventikelplakatet upphävs	372
Kryptoseparatister och separatistdop	372
Baptister, metodister och mormoner.....	373
Dissenterlagarna: Andra samfund tillåts.....	374
Kommunallagarna 1862	376
Ståndsriksdagens avskaffande och kyrkomötets tillkomst	376
Kyrkoteologier.....	377
1878 års Katekes.....	378
Prästlönereglering och prästänkeförsörjning	379
Prästlöneregleringen	379
Prästänkeförsörjning	380
Nya kyrkor byggs	382
Studentmötet i Vadstena 1895	383
Sekelskiftet närmar sig	383

9 Sekularisering och nyansatser403

Sekelskiftet 1900	403
Biskop Personne	404
Prästbristtider	404
Aktuella lokala diskussioner	405
Församlingslivet och frivilligverksamheten utvecklas	406
Söndagsskola och annan barnverksamhet	407
Annat ungdomsarbete	408
Kyrkobroder.....	413
Kvinnornas delaktighet i församlingslivet – ett inlägg i debatten.....	414
Kvinnoråd och kvinnoförbund	415
Syföreningar.....	416
Kyrkosången och kyrkomusiken.....	417
Koralveckor i Vadstena.....	419
Evangelisationsveckan i Norrköping	420
Frivillighet och samverkan på riks nivå.....	421
Nya behov av samverkan	421
Allmänna kyrkliga mötet	422
Frivillighet och samverkan på stiftsnivå.....	422
Stiftssynod – stiftsråd – stiftsmöte	422
Stiftssynoderna som mötesplats	424
Teologdagar, prästmöten och studiekonvent	429
Dagar för präster och präststuderanden.....	429
Prästmöten	430
Studiekonventen: »...vår lyckligaste tid som präster«.....	434
Fortsatt arbete med fortbildning.....	437
Bildningsförbund	438
Folkhögskola.....	439
Inspiratörer, förnyelsearbete och prästprofiler.....	439
Adell och Peters	439
Vadstenamöten.....	440
Lektor Nils Jacobsson	440
Den andlige ledaren i stiftet: Bo Giertz.....	441
Förrättnings seder i förändring	444
Stiftet år 1943	445
Nordöstringarna	446
Kyrkan och hembygdsrörelsen	447
Gåvor	448
Nya organisatoriska förutsättningar	448
Kyrkofullmäktige	449
Kontraktsting, kontraktsråd och kontraktspastor	450
Ny stiftsorganisation	450

Kyrkomötesreform.....	451
Några biskopar: Från Aurelius till Askmark.....	452
Erik Aurelius.....	453
Tor Andrae.....	454
Torsten Ysander.....	456
Ragnar Askmark.....	456
Ämbetsfrågan.....	459
Psalmböckerna 1937 och 1986.....	460
En kyrklig byggnadsepok.....	461
Ett par kyrkor och några kapell.....	461
Församlingshem.....	462
De första småkyrkorna växer fram.....	463
Stadsdelskyrkor i stiftsstad.....	464
Nybyggnation och restaureringar av kyrkor på andra platser i stiftet.....	466
Kyrkogårdar, minneslunder och krematorier.....	471
Prästgårdskulturens avveckling.....	472
Religionsvetenskaplig utbildning i stiftet.....	473
Några internationella utblickar och influenser.....	474
Missionsfälten, samlingar, hjälpinsamlingar, m.m.	474
Taizérelsen.....	476
Ikoner.....	476
Vänstift och vänförsamlingar.....	477
Svensktfinskt arbete.....	478
Invandrarkyrkor.....	478
Ekumeniska initiativ.....	479
Lönnebo och Lind.....	481
Martin Lönnebo.....	481
Martin Lind.....	483
Pilgrimstankens återkomst.....	484
Birgittarenässansens.....	485
Stora kyrkliga samlingar.....	486
Kyrkoordningen 2000.....	487
Församlingsinstruktion.....	487
Sammanslagningar av församlingar.....	488
Blandade händelser och trendtecken.....	488
Några utvecklingslinjer.....	491
Käll- och litteraturlista.....	517
Personregister.....	541